UOT 338.

Nicat Surxay oğlu OCAQLI
doktorant, AKU
email: nojagli@gmail.com
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2025.001.0201

DÜNYA TƏCRÜBƏSİNDƏ İQTİSADİ İNKİŞAF PROSESLƏRİNİN OPTİMALLAŞDIRILMASI ÜSULLARI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi iqtisadi artımı, səmərəliliyi və davamlılığı artırmaq üçün qlobal təcrübələrdən səmərəli strategiya və alətləri təhlil etmək və həyata keçirməkdir.

İşin metodologiyası iqtisadi inkişaf proseslərinin optimallaşdırılması üçün effektiv metodları müəyyən etmək və təklif etmək üçün qlobal nümunələrin, statistik qiymətləndirmələrin və qabaqcıl təcrübələrin müqayisəli təhlilindən ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti müxtəlif biznes mühitində fəaliyyət göstərənlərin fərqli regionlarda iqtisadi artımı və inkişafın səmərəliliyini artırmaq üçün qəbul edə biləcəkləri praktiki anlayışları təmin etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın nəticələri vurğulayır ki, innovativ texnologiyaların qəbulu, dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının təşviqi və uyğunlaşdırılmış strategiyaların həyata keçirilməsi müxtəlif qlobal kontekstlərdə iqtisadi inkişafın səmərəliliyini və davamlılığını əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi onun müxtəlif qlobal iqtisadi optimallaşdırma metodlarının təhlilinə və davamlı inkişaf üçün innovativ, kontekstə uyğun strategiyaların təklif edilməsinə inteqrativ yanaşmasından irəli gəlir.

Açar sözlər: iqtisadi inkişaf, optimallaşdırma, effektiv metodlar, səmərəlilik.

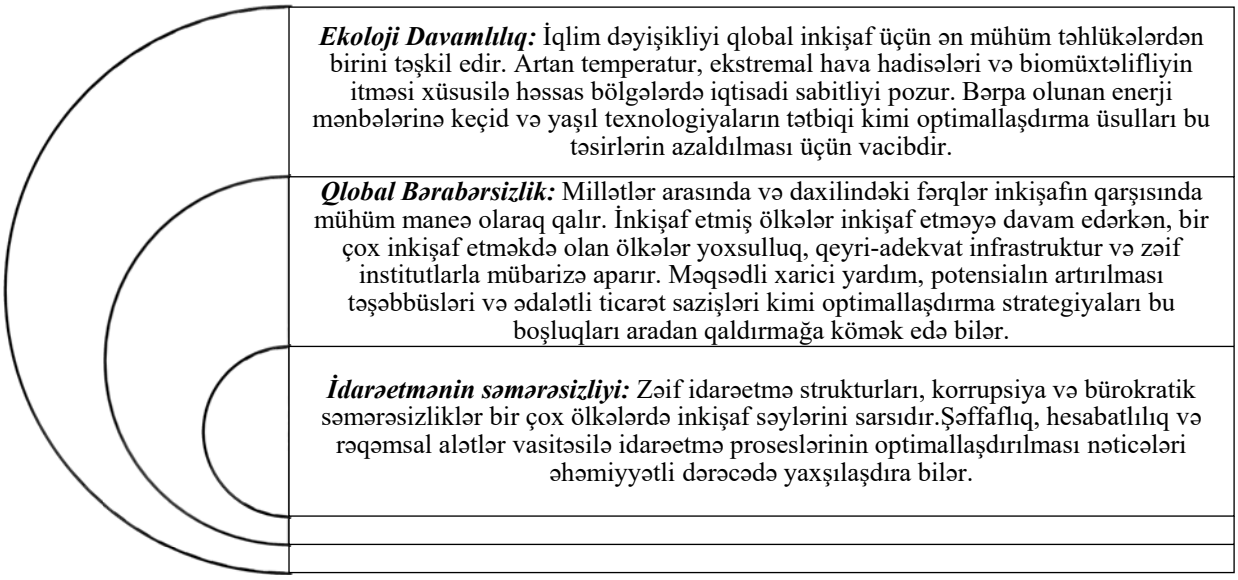
Giriş

İqtisadi inkişaf cəmiyyətin iqtisadi, sosial və institusional ölçülərində təkmilləşmələri əhatə edən çoxölçülü bir prosesdir. O, təkcə ümumi daxili məhsul (ÜDM) baxımından iqtisadi artıma deyil, həm də həyat keyfiyyətinin artırılmasına, yoxsulluğun azaldılmasına və bərabər imkanların yaradılmasına diqqət yetirir. İqtisadi inkişafın nəzəri əsaslarını başa düşmək onun proseslərini davamlı artım üçün optimallaşdırmaq üçün vacibdir. Özündə iqtisadi inkişaf daha yüksək məhsuldarlıq, innovasiya və inklüzivlik səviyyəsinə nail olmaq üçün iqtisadiyyatın mütərəqqi transformasiyasına aiddir. O, ilk növbədə zamanla bir ölkənin iqtisadi məhsuldarlığının artımını ölçən iqtisadi artımdan fərqlidir. Artım kəmiyyət göstəricilərinə diqqət yetirsə də, inkişaf təkmilləşdirilmiş infrastruktur, təhsil, səhiyyə və idarəetmə kimi keyfiyyət dəyişikliklərini əhatə edir. Todaro və Smith (2020) iqtisadi inkişafı həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün bütün iqtisadi və sosial sistemlərin yenidən təşkili və istiqamətləndirilməsini əhatə edən çoxölçülü proses kimi müəyyən edir.

İnkişaf iqtisadiyyatı tarixən müxtəlif nəzəri paradiqmaların təsiri altında olmuşdur. Adam Smith və David Ricardo tərəfindən dəstəklənən klassik yanaşma iqtisadi tərəqqinin əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi kapitalın yığılmasını və azad bazarları vurğulayırdı. Bunun əksinə olaraq, Amartya Senin imkanlar çərçivəsi kimi müasir yanaşmalar insan inkişafına diqqət yetirir, azadlıqları və imkanları tərəqqinin ayrılmaz hissəsi kimi vurğulayır [8, s.96]. Üstəlik, dayanıqlı inkişaf konsepsiyası son onilliklərdə ön plana çıxmışdır. 1987-ci ildə Brundtland Komissiyası tərəfindən müəyyən edildiyi kimi, davamlı inkişaf "gələcək nəsillərin öz ehtiyaclarını ödəmək qabiliyyətinə xələl gətirmədən indiki ehtiyaclara cavab verən inkişafdır". Bu paradiqma iqtisadi, sosial və ekoloji mülahizələri inkişaf prosesinə inteqrasiya edərək optimallaşdırma ehtiyacını vurğulayır.

Sürətlə inkişaf edən qlobal mənzərədə davamlı artıma nail olmaq üçün iqtisadi inkişaf proseslərinin optimallaşdırılması çox vacibdir. Optimallaşdırma resurs səmərəliliyini maksimuma çatdı-

ran, tullantıları minimuma endirən və inklüzivliyi təmin edən strategiyaların müəyyən edilməsini və həyata keçirilməsini əhatə edir. Bu prosesləri optimallaşdırmaqla hökumətlər və bizneslər daha böyük iqtisadi sabitliyə nail ola, rəqabət qabiliyyətini artıra və bərabərsizliyi azalda bilər. Optimallaşdırma üçün ən cəlbedici arqumentlərdən biri onun resurs məhdudiyyətlərini həll etmək qabiliyyətidir. Təbii ehtiyatlar məhduddur və onların həddindən artıq istifadəsi ətraf mühitin deqradasiyasına və uzunmüddətli iqtisadi qeyri-sabitliyə səbəb ola bilər. Məsələn, enerjiyə qənaət edən texnologiyalar və dairəvi iqtisadiyyat təcrübələri resursdan istifadəni optimallaşdırmaq və davamlılıq məqsədlərinə nail olmaq üçün kritik alətlərdir [2]. Optimallaşdırmanın vacib olmasının digər səbəbi qlobal iqtisadi sistemlərin artan mürəkkəbliyidir. Qloballaşmanın, rəqəmsallaşmanın və bir-biri ilə əlaqəli təchizat zəncirlərinin yüksəlməsi iqtisadi prosesləri daha mürəkkəb edib. Bu mürəkkəbliyin öhdəsindən gəlmək üçün ölkələr süni intellekt, böyük verilənlərin analitikası və strateji islahatlar kimi innovativ metodları qəbul etməlidirlər. Məsələn, Estoniyanın e-idarəetmə sistemi rəqəmsal texnologiyalardan istifadə etməklə dövlət xidmətlərinin çatdırılmasını optimallaşdırıb, səmərəlilik üçün qlobal meyar müəyyən edib [7, s.49]. Bundan əlavə, iqtisadi proseslərin optimallaşdırılması sosial inklüzivliyin gücləndirilməsi və bərabərsizliyin azaldılması üçün çox vacibdir. Qeyri-səmərəli sistemlər tez-tez yoxsulluq və zəif inkişaf dövrlərini davam etdirən marjinal qrupları istisna edir. İşçi qüvvəsində gender bərabərliyi və təhsilə çıxış kimi inklüziv strategiyaları inteqrasiya etməklə hökumətlər Skandinaviya ölkələrinin nümayiş etdirdiyi kimi iqtisadi artımda daha geniş iştirakını təmin edə bilər.

Şəkil 1. Optimallaşdırma vasitəsilə həll edilən əsas qlobal problemlər
Mənbə*: Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2020). Economic Development. Pearson Education*

İqtisadi inkişafın nəzəri əsasları onun çoxölçülü və dinamik xarakterini vurğulayaraq, davamlı artıma nail olmaq üçün optimallaşdırmanın zəruriliyini göstərirlər. Resurs məhdudiyyətləri, ətraf mühitin deqradasiyası, texnoloji pozulmalar və qeyri-bərabərlik kimi əsas qlobal çağırışları həll etməklə, optimallaşdırma strategiyaları ölkələrə səmərəliliyi, inklüzivliyi və davamlılığı artırmağa imkan verir. Ən yaxşı qlobal təcrübələrdən istifadə edərək, strategiyaları daha davamlı və ədalətli gələcəyə yol açaraq, iqtisadi, sosial və ekoloji ölçüləri birləşdirən fərdi yanaşmalar inkişaf etdirə bilərlər. Qlobal iqtisadiyyatın inkişafı davam etdiyi üçün iqtisadi inkişaf proseslərinin optimallaşdırılmasının əhəmiyyətini qiymətləndirmək olmaz.

İqtisadi İnkişaf üçün Qlobal Təcrübələr və Metodlar

İqtisadi inkişaf innovativ yanaşmalar və müxtəlif maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlıq tələb

edən mürəkkəb və çoxşaxəli prosesdir. Bütün dünyada ölkələr öz unikal kontekstlərinə uyğunlaşdırılmış müxtəlif strategiyalar qəbul etmişlər ki, bu da çox vaxt transformativ iqtisadi artıma və həyat standartlarının yüksəldilməsinə gətirib çıxarır. Uğurlu iqtisadi inkişaf strategiyaları çox vaxt bir ölkənin öz resurslarından istifadə etmək və özünəməxsus problemlərini həll etmək qabiliyyətini əks etdirir. İnnovasiyaya, strategiyalara və texnologiyaya əsaslanan yanaşmaların əsas nümunələri strateji müdaxilələrin necə əlamətdar nəticələrə gətirib çıxara biləcəyini nümayiş etdirir.

Silikon Vadisi hökumət, özəl sektor və akademik institutlar arasında güclü əməkdaşlıq əsasında idarə olunan qlobal səviyyədə tanınmış innovasiya mərkəzidir. ABŞ hökumətinin tədqiqat və inkişafa (R&D) ilk investisiyaları və sahibkarlığı dəstəkləyən strategiyalar Silikon Vadisinin yüksəlişi üçün zəmin yaratdı [4, s.67]. Bundan əlavə, vençur kapitalı ekosistemi riskalma mədəniyyətini və texnoloji tərəqqini inkişaf etdirdi. Bu gün Silikon Vadisi ABŞ iqtisadiyyatına əhəmiyyətli töhfə verir və innovasiyaların iqtisadi inkişafı necə idarə edə biləcəyini nümunə göstərir.

Skandinaviya ölkələri – Danimarka, Finlandiya, Norveç və İsveç inklüzivliyi və davamlılığı vurğulayan strategiyalar həyata keçirmişlər. Bu ölkələr möhkəm əmək bazarı strategiyaları ilə yanaşı, sosial rifah, təhsil və səhiyyəyə üstünlük verirlər. Onların uğuru ədalətli iqtisadi artımı təmin edən insan kapitalına dövlət sərmayəsi ilə yüksək vergiləri tarazlaşdırmaqla əlaqələndirilir [1, s.28]. Məsələn, Danimarkanın əmək bazarının çevikliyini sosial təminatla birləşdirən çevik təhlükəsizlik modeli aşağı işsizlik nisbətləri və yüksək məhsuldarlıqla nəticələndi.

Estoniyanın rəqəmsal transformasiyası texnologiyaya əsaslanan iqtisadi inkişafın aparıcı nümunəsidir. Ölkənin e-rezidentlik və onlayn dövlət xidmətləri kimi e-idarəetmə təşəbbüsləri səmərəliliyi və şəffaflığı əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır [5, s.41]. Estoniya biznes üçün əlverişli rəqəmsal mühit yaratmaqla xarici investisiyaları cəlb etdi və özünü qlobal rəqəmsal iqtisadiyyatda lider kimi göstərdi.

İqtisadi Strategiyaların Müqayisəli Qiymətləndirilməsi

İqtisadi inkişaf strategiyaları resurslar, institusional imkanlar və inkişaf prioritetlərindəki fərqlərə görə inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. İnkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi strategiyalar tez-tez rəqabət qabiliyyətinin saxlanmasına, innovasiyaların təşviqinə və əhalinin qocalması və ətraf mühitin davamlılığı kimi problemlərin həllinə yönəlir. Məsələn, Almaniyanın Energiewende siyasəti bərpa olunan enerjiyə keçidi, istixana qazı emissiyalarının azaldılmasını və yaşıl iş yerlərinin yaradılmasını vurğulayır. Eynilə, Yaponiya yüksək texnologiyalı sənayelərdə davamlı qlobal liderliyini təmin edərək, istehsalda səmərəliliyi və innovasiyanı artırmaq üçün sənaye klasteri strategiyalarını qəbul etmişdir. Bunun əksinə olaraq, inkişaf etməkdə olan ölkələr yoxsulluğun azaldılması, infrastrukturun inkişafı və insan kapitalının formalaşmasına üstünlük verirlər. 1980-ci illərdən bəri Çinin iqtisadi islahatları bazarın tədricən liberallaşdırılmasının və infrastruktura dövlət tərəfindən investisiyaların vacibliyini vurğulayır [6, s.80]. Eynilə, Ruandanın Vizyon 2050, idarəetmənin gücləndirilməsinə, təhsilin təşviqinə və onu Afrikanın ən sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatlarından birinə çevirən özəl sektorun rəhbərlik etdiyi böyümənin təşviqinə yönəlmişdir.

İnkişaf etmiş dövlətlər çox vaxt mürəkkəb strategiyaları həyata keçirmək üçün resurslara və institusional imkanlara malik olsalar da, inkişaf etməkdə olan ölkələr zəif idarəetmə, kapitala məhdud çıxış və qeyri-adekvat infrastruktur kimi maneələrlə üzləşirlər. Bununla belə, uğurlu nümunə araşdırmalarından əldə edilən dərslər göstərir ki, ölkənin kontekstinə uyğunlaşdırılmış xüsusi strategiyalar bu çətinliklərin öhdəsindən gələ bilər. Məsələn, Hindistanın milyonlarla insanı biometrik identifikasiya ilə təmin edən Aadhaar layihəsi ölkənin böyük əhalisinə və resurs məhdudiyyətlərinə baxmayaraq, dövlət xidmətlərinə çıxışı və maliyyə inklüzivliyini yaxşılaşdırıb.

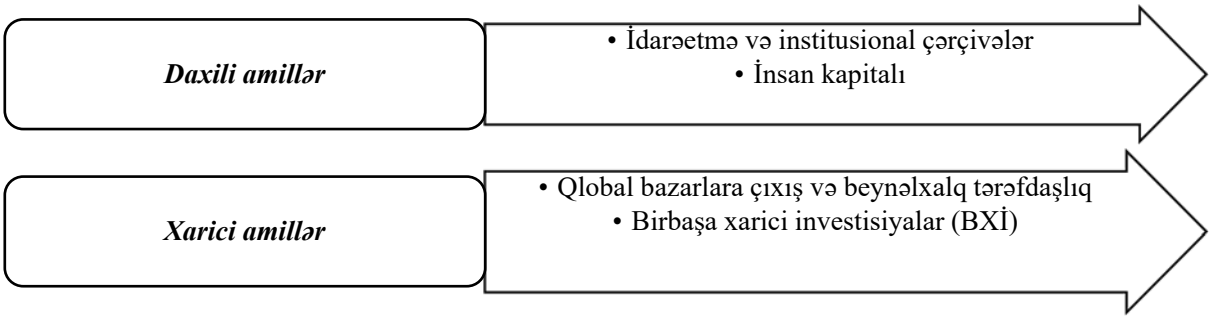
Maliyyə Yardımı və Bacarıqların Gücləndirilməsi

Diqqətəlayiq nümunələrdən biri Dünya Bankının Afrikadakı infrastruktur layihələrinə dəstəyidir ki, bu da əlaqəni yaxşılaşdırıb və ticarəti asanlaşdırır. Eynilə, BVF-nin struktur düzəliş proqramları böhranlar zamanı ölkələrə iqtisadiyyatlarını sabitləşdirməyə kömək etdi, baxmayaraq ki, bu proqramlar sosial təsirlərinə görə tənqidlərlə üzləşdi.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) kimi təşkilatlar xalqlar arasında bilik transferinin asanlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Tədqiqat, strateji təhlil və ən yaxşı təcrübə mübadiləsi vasitəsilə OECD ölkələrə effektiv inkişaf strategiyaları hazırlamağa və həyata keçirməyə kömək edir. Məsələn, onun İnkişafa Yardım Komitəsi (DAC) yardım səylərini əlaqələndirmək və onların təsirini qiymətləndirmək üçün platforma təmin edir.

Regional təşkilatlar həmçinin inteqrasiya və əməkdaşlığı inkişaf etdirməklə iqtisadi optimallaşdırmaya öz töhfələrini verirlər. Məsələn, Avropa İttifaqı (Aİ) regional fərqlərin azaldılmasına yönəlmiş struktur fondlar vasitəsilə üzv ölkələr arasında iqtisadi birliyi təşviq etmişdir. Eynilə, Afrika Kontinental Azad Ticarət Bölgəsi (AfCFTA) vahid bazar yaratmaqla Afrikadaxili ticarəti və sənayeləşməni gücləndirməyə çalışır.

İqtisadi inkişaf üçün qlobal təcrübə və üsullar, dövlətlərin böyümə və davamlılığa nail olmaq üçün qəbul edə biləcəyi strategiyaların müxtəlifliyini nümayiş etdirir. Silikon Vadisinin innovasiyaya əsaslanan ekosistemindən Estoniyanın rəqəmsal transformasiyasına və Nordic modelinin strategiyalarına əsaslanan yanaşmasına qədər, uğurlu nümunə araşdırmaları uyğunlaşdırılmış strategiyaların əhəmiyyətini vurğulayır. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin müqayisəli qiymətləndirilməsi unikal çağırışların həlli və imkanlardan istifadə etməklə, kontekst üçün xüsusi həllərin zəruriliyini vurğulayır. Bundan əlavə, beynəlxalq əməkdaşlıq və çoxtərəfli təşkilatlar maliyyə dəstəyi göstərmək, bilik transferini asanlaşdırmaq və regional inteqrasiyanı təşviq etməklə iqtisadi optimallaşdırmanın təşviqində mühüm rol oynayır. Millətlər qloballaşma və davamlılığın mürəkkəbliklərində naviqasiya etməyə davam etdikcə, bu qlobal təcrübələrdən öyrənmək inklüziv və davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün vacib olaraq qalacaq.

Şəkil 2. Optimallaşdırma metodlarının effektivliyinə təsir edən amillər
***Mənbə**: İnternet resursları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.*

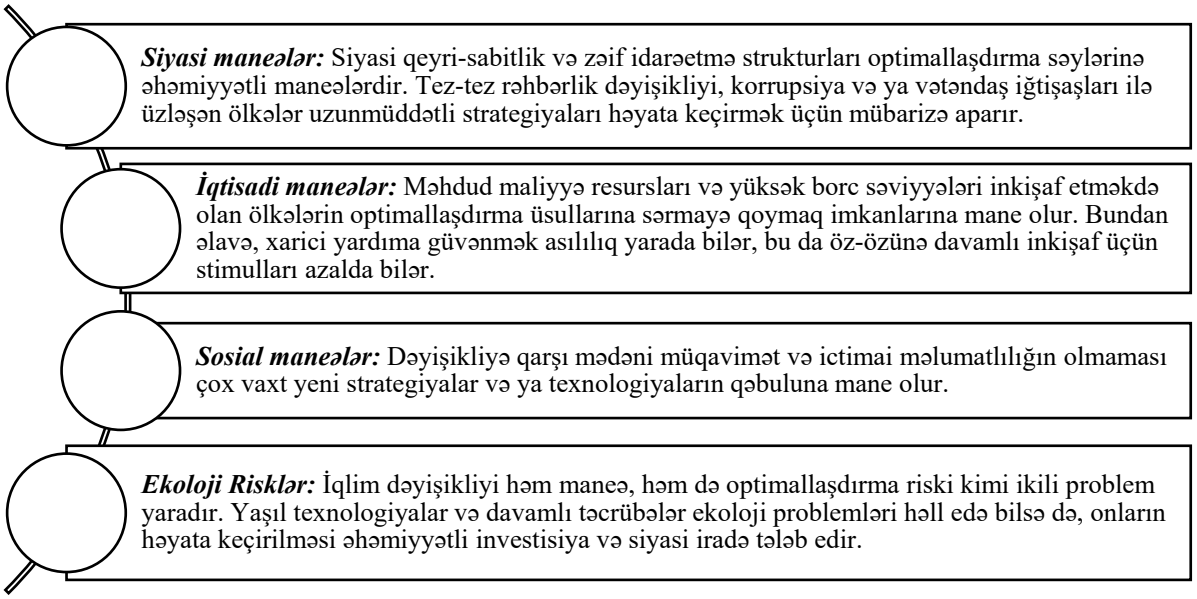
İqtisadi inkişafın optimallaşdırılması daxili və xarici amillərin incə balansını tələb edir, onların hər biri inkişaf strategiyalarının uğuruna əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Texnoloji irəliləyişləri, idarəetmə keyfiyyətini, sosial-iqtisadi şəraiti və qlobal maneələri əhatə edən bu amillər bir-birinə bağlıdır və optimallaşdırma təcrübələrinin həyata keçirilməsinə təsir göstərir. İqtisadi optimallaşdırma strategiyalarının uğuru idarəetmə, institusional potensial və sosial-iqtisadi şərait kimi daxili amillərin məcmusundan, eləcə də qloballaşma, beynəlxalq ticarət və geosiyasi dinamika daxil olmaqla xarici amillərdən asılıdır.

Texnoloji Tərəqqi, İdarəetmə Keyfiyyəti və Sosial-İqtisadi Şəraitlərin Təsiri

Texnoloji innovasiya iqtisadi optimallaşdırmanın kritik hərəkətverici qüvvəsidir, ölkələrə məhsuldarlığı artırmağa, xərcləri azaltmağa və yeni bazarlar yaratmağa imkan verir. Süni intellekt (AI), blokçeyn və Əşyaların İnterneti (IoT) texnologiyaları ilə xarakterizə olunan Dördüncü Sənaye İnqilabı bütün dünyada sənayeləri dəyişdirdi. Məsələn, Cənubi Koreyanın yarımkeçiricilər və robototexnika kimi texnologiyaya əsaslanan sənayelərə diqqət yetirməsi onu qlobal iqtisadi rəqabət qabiliyyətinin ön sıralarına çıxarıb. Bununla belə, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında texnologiyaya qeyri-bərabər çıxış rəqəmsal uçurumu daha da gücləndirir və daha az inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda optimallaşdırma potensialını məhdudlaşdırır.

İdarəetmə keyfiyyəti inkişafın uğurunun əsas şərtidir. Effektiv idarəetmə hesabatlılığı təmin

edir, korrupsiyanı minimuma endirir və iqtisadi fəaliyyətlər üçün sabit mühiti təmin edir. Ruandanın soyqırımdan sonrakı transformasiyası idarəetmənin vacibliyini vurğulayır; güclü liderlik altında ölkə yoxsulluğun əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmasına nail olmaqla özəl sektorun böyüməsini və infrastrukturun inkişafını təşviq edən strategiyalar həyata keçirmişdir. Əksinə, korrupsiya və siyasi qeyri-sabitlik kimi idarəetmə uğursuzluqları, Venesuela kimi yanlış idarəetmənin hiperinflyasiya və iqtisadi çöküşə səbəb olduğu ölkələrdə göründüyü kimi, iqtisadi optimallaşdırmanı pozur.

Şəkil 3: Effektiv strategiyaların həyata keçirilməsi zamanı yaranmış maneələr
Mənbə: *Hausmann, R., Rodrik, D., & Velasco, A. (2008). Growth Diagnostics Framework.*

Sosial-iqtisadi şərait, o cümlədən gəlir bərabərsizliyi, əmək bazarının dinamikası və demoqrafik meyillər də optimallaşdırma strategiyalarına təsir göstərir. Sərvətin ədalətli bölüşdürülməsi və inklüziv əmək bazarlarına malik olan ölkələr davamlı inkişafa nail olmaq üçün daha yaxşı mövqedədirlər. Skandinaviya ölkələri bunu gender bərabərliyini, əmək hüquqlarını və yüksək səviyyəli sosial-iqtisadi rifahı təmin edən sosial təhlükəsizlik şəbəkələrini təşviq edən strategiyaları ilə nümunə göstərir. Digər tərəfdən, bir çox inkişaf etməkdə olan dövlətlərdə müşahidə olunduğu kimi, bərabərsizlik və işsizliyin yüksək səviyyəsi çox vaxt effektiv strategiyaların həyata keçirilməsinə mane olur. Qlobal optimallaşdırma təcrübələrinin potensial faydalarına baxmayaraq, çoxsaylı maneələr və risklər onların uğurla həyata keçirilməsinə mane olur. Bu problemlər siyasi, iqtisadi, sosial və ekoloji amillərdən qaynaqlanır.

İqtisadi optimallaşdırma metodlarının effektivliyi idarəetmə, texnoloji tərəqqi və sosial-iqtisadi şərait də daxil olmaqla daxili və xarici amillərin mürəkkəb qarşılıqlı təsirindən asılıdır. Texnologiya və idarəetmə islahatlarındakı irəliləyişlər transformativ inkişaf üçün imkanlar yaratsa da, qeyri-bərabərlik, siyasi qeyri-sabitlik və ekoloji risklər kimi davamlı problemlər tərəqqiyə xələl gətirməkdə davam edir. Uğurlu optimallaşdırma bu amilləri birləşdirən, hədəflənmiş strategiyalar və beynəlxalq əməkdaşlıq vasitəsilə maneələri aradan qaldıran vahid yanaşma tələb edir. Ən yaxşı qlobal təcrübələrdən öyrənmək və strategiyaları yerli kontekstlərə uyğunlaşdırmaqla dövlətlər bu çağırışların öhdəsindən gələ və iqtisadi inkişafın bütün potensialını açа bilər.

Nəticə və təkliflər

Qlobal iqtisadiyyatın dinamik xarakteri iqtisadi inkişaf proseslərini optimallaşdırmaq üçün innovativ və uyğunlaşa bilən çərçivələri tələb edir. Maraqlı tərəflər ən yaxşı qlobal təcrübələrdən

istifadə etməklə milli problemləri həll etmək üçün sübuta əsaslanan alətlər və strategiyalar qəbul etməlidirlər. Müəyyən edilmiş çərçivələrin və qabaqcıl vasitələrin birləşməsi onların səylərini istiqamətləndirə bilər:

İqtisadi strategiyalar bütöv olmalı, fiskal, pul və struktur islahatlarını balanslaşdırmalıdır. Dünya Bankının Böyümə Diaqnostikası Çərçivəsi böyümə üçün məhdudiyyətləri müəyyən edir və məqsədyönlü strateji həllərini təqdim edir. Diqqəti ölkəyə xas olan çağırışlara yönəltməklə, bu çərçivə resursların səmərəli bölüşdürülməsini təmin edir.

Böyük verilənlərin analitikası və süni intellekt (AI) qərar qəbuletmə proseslərini optimallaşdırmaq üçün böyük potensial təklif edir. Proqnozlaşdırılan modelləşdirmə və real vaxt monitorinqi kimi alətlər hökumətlərə iqtisadi dəyişiklikləri qabaqcadan görməyə və fəal şəkildə reaksiya verməyə kömək edə bilər. Məsələn, süni intellektlə işləyən platformalar Hindistanda hava şəraitini və məhsuldarlığı təhlil edərək kənd təsərrüfatı məhsuldarlığını artırmaq üçün istifadə edilmişdir.

PPP-lər infrastrukturun inkişafı, innovasiyalar və xidmətlərin göstərilməsi üçün resursların və təcrübənin səfərbər edilməsi üçün vacibdir. Böyük Britaniyanın Milli İnfrastruktur Planı kimi uğurlu modellər özəl sektorun məqsədlərinin ictimai inkişaf məqsədləri ilə uyğunlaşdırılmasının vacibliyini nümayiş etdirir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (SDGs) kimi çərçivələr sosial və ekoloji mülahizələrin iqtisadi strategiyalara inteqrasiyası üçün hərtərəfli yol xəritəsi təqdim edir. Məsələn, Kosta Rika bərpa olunan enerji və biomüxtəlifliyin qorunması sahəsində nəzərəçarpacaq irəliləyiş əldə edərək milli strategiyalarını DİM-lərə uyğunlaşdırıb.

İqtisadi optimallaşdırma sahəsində ən yaxşı qlobal təcrübələr hamı üçün tətbiq olunmur. Bu strategiyaların konkret milli kontekstlərə uyğunlaşdırılması mədəni, iqtisadi və institusional fərqlərin diqqətlə nəzərdən keçirilməsini tələb edir.

Strategiyalar ölkənin unikal sosial-iqtisadi şərtlərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Məsələn, Skandinaviya ölkələri yüksək vergili rifah modellərinin tətbiqində üstün olduqları halda, vergi toplama mexanizmləri zəif olan ölkələrdə belə sistemlər mümkün olmaya bilər. Bunun əvəzinə, Braziliyanın Bolsa Família proqramı kimi artımlı islahatlar, hədəflənmiş sosial proqramların məhdud şəraitdə necə təsirli nəticələr əldə edə biləcəyini nümayiş etdirir.

Qlobal qabaqcıl təcrübələrin effektivliyi çox vaxt güclü yerli qurumlardan asılıdır. İdarəetməni, tənzimləyici çərçivələri və institusional şəffaflığı artıran potensialın yaradılması təşəbbüsləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ruandanın münaqişədən sonrakı bərpası institusional güclənmənin davamlı iqtisadi tərəqqiyə yol açа biləcəyinə nümunədir.

Ölkələr regional həlləri öz kontekstlərinə uyğunlaşdırmaqdan faydalana bilər. Məsələn, Afrika Kontinental Azad Ticarət Bölgəsi (AfCFTA) Afrika ölkələri arasında ticarət maneələrini azaltmaqla iqtisadi inteqrasiyanı təşviq edir. Ölkələr kiçik və orta müəssisələrin (KOB) təşviqi kimi yerli prioritetləri həll edərkən öz strategiyalarını AfCFTA-nın məqsədlərinə uyğunlaşdıra bilərlər.

Yerli icmaların strategiyaların hazırlanması prosesinə cəlb edilməsi iqtisadi strategiyaların əhatəli və mədəni baxımdan həssas olmasını təmin edir. Taylandın Yetərlilik İqtisadiyyatı Fəlsəfəsinin həyata keçirilməsində iştirakçı yanaşmalar icmaları inkişaf təşəbbüslərinə töhfə verмək və onlardan faydalanmaq üçün gücləndirir.

İqtisadi inkişafın optimallaşdırılmasının gələcəyi innovasiyaların, davamlılığın və inklüzivliyin qəbul edilməsindən ibarətdir.

Texnologiyanın inkişafı iqtisadi transformasiyaya təkan verməyə davam edəcək. Rəqəmsallaşma, avtomatlaşdırma və süni intellekt məhsuldarlığın artırılmasında və yeni sənayelərin yaradılmasında mərkəzi rol oynayacaq. Hökumətlər qlobal iqtisadiyyatda rəqabətədavamlı qalmaq üçün rəqəmsal infrastruktura sərmayə qoymalı və innovasiya ekosistemlərini dəstəkləməlidirlər.

İqtisadi optimallaşdırma inkişafın cəmiyyətin bütün təbəqələrinə fayda verməsini təmin etmək üçün inklüzivliyə üstünlük verməlidir. Buraya gəlir bərabərsizliyi, gender bərabərsizliyi və təhsilə çıxış imkanları daxildir. Davamlı inkişaf gələcək iqtisadi optimallaşdırma səylərinin təməl daşı olacaqdır. Strategiyalar iqtisadi artımı ətraf mühitin mühafizəsi ilə balanslaşdırmalıdır, iqlim

dəyişikliyi, resurs qıtlığı və biomüxtəlifliyin itkisini həll etməlidir. Hollandiya tərəfindən həyata keçirilən dairəvi iqtisadiyyata keçid davamlılığın iqtisadi sistemlərə inteqrasiyası üçün bir model təklif edir.

Pandemiyalar, iqlim dəyişikliyi və ticarətin pozulması kimi qlobal çağırışlar beynəlxalq əməkdaşlığa ehtiyacı vurğulayır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı kimi çoxtərəfli təşkilatlar yaranan qlobal prioritetləri effektiv şəkildə həll etmək üçün inkişaf etməlidir. Beynəlxalq tərəfdaşlıqların gücləndirilməsi biliklərin mübadiləsi, resursların səfərbər edilməsi və qlobal sabitliyin təşviqi üçün həyati əhəmiyyət kəsb edəcək.

İqtisadi inkişaf proseslərinin optimallaşdırılması innovativ çərçivələri, kontekstual uyğunlaşmanı və gələcəyə hesablanmış strategiyaları birləşdirən çoxşaxəli yanaşma tələb edir. Maraqlı tərəflər institusional gücləndirmə və ictimaiyyətin iştirakı ilə həyata keçirilməsi üçün maneələri aradan qaldırarkən inteqrasiya olunmuş strateji çərçivələri, böyük məlumat analitikası və PPP kimi alətlərdən istifadə etməlidirlər. Gələcəyə baxış texnologiyaya əsaslanan artımı, inklüzivliyi, davamlılığı və genişləndirilmiş qlobal əməkdaşlığı vurğulayır. Milli prioritetləri qabaqcıl qlobal təcrübələrə uyğunlaşdırmaq və birgə səyləri təşviq etməklə, dövlətlər gələcək nəsillər üçün rifahı təmin etməklə davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail ola bilərlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Andersen, T.M., Holmström, B., Honkapohja, S., Korkman, S., Söderström, H.T., & Vartiainen, J. (2007). The Nordic Model: Embracing Globalization and Sharing Risks.
2. Ellen MacArthur Foundation. (2020). The Circular Economy: A Transformative Agenda for Sustainable Development.
3. Hausmann, R., Rodrik, D., & Velasco, A. (2008). Growth Diagnostics Framework.
4. Kenney, M., & Mowery, D.C. (2014). Public Policy and Industrial Development in Silicon Valley
5. Kotka, T., et al. (2016). e-Estonia: The Digital Society in Practice.
6. Lin, J.Y. (2012). The Quest for Prosperity: How Developing Economies Can Take Off. Princeton University Press.
7. Lindert, K., et al. (2007). The Nuts and Bolts of Brazil’s Bolsa Família Program: Implementing Conditional Cash Transfers.
8. Sen, A. (1999). Development as Freedom. Oxford University Press
9. Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2020). Economic Development. Pearson Education.

Ниджат Сурхай Оджагли
докторант, АУК

Методы оптимизации процессов экономического развития в мировой практике

Резюме

Цель исследования является анализ и внедрение эффективных стратегий и инструментов на основе мирового опыта для повышения экономического роста, эффективности и устойчивости.

Методология работы состоит из сравнительного анализа мировых примеров, статистических оценок и передового опыта для выявления и предложения эффективных методов оптимизации процессов экономического развития.

Прикладная значимость исследования заключается в предоставлении практических знаний, которые могут быть использованы теми, кто работает в различных бизнес-средах, для повышения эффективности экономического роста и развития в различных регионах.

Результаты исследования подчеркивают, что внедрение инновационных технологий,

содействие партнерству государственного и частного секторов и реализация согласованных стратегий значительно повышают эффективность и устойчивость экономического развития в различных глобальных контекстах.

Оригинальность и научная новизна исследования обусловлены его комплексным подходом к анализу различных методов оптимизации глобальной экономики и предложением инновационных, соответствующих контексту стратегий устойчивого развития.

Ключевые слова: экономическое развитие, оптимизация, эффективные методы, эффективность.

Nijat Surkhay Ojagli
PhD-student, ACU

Methods of optimizing economic development processes in world practice

Summary

The purpose of the study is to analyze and implement effective strategies and tools from global experiences to increase economic growth, efficiency, and sustainability.

The methodology of the work consists of a comparative analysis of global examples, statistical assessments, and best practices to identify and propose effective methods for optimizing economic development processes.

The applied importance of the research lies in providing practical insights that those operating in different business environments can adopt to increase the efficiency of economic growth and development in different regions.

The results of the research highlight that adopting innovative technologies, promoting public-private sector partnerships, and implementing aligned strategies significantly enhance the efficiency and sustainability of economic development in diverse global contexts.

The originality and scientific novelty of the research derive from its integrative approach to analyzing various global economic optimization methods and proposing innovative, context-appropriate strategies for sustainable development.

Key words: economic development, optimization, effective methods, efficiency.